

JERZY NIKOŁAJEW

MIEJSCE DUSZPASTERSTWA WIĘZIENNEGO WE FRANCUSKIM SYSTEMIE PENITENCJARNYM

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA FRANCUSKIEGO SYSTEMU PENITENCJARNEGO

1.1. WPROWADZENIE

Francja uznała szanowaną od stuleci zasadę obecności Kościoła w środowisku osób pozbawionych wolności. Oddziaływanie penitencjarne wobec sprawców przestępstw nadużywających zasad porządku ludzkiego i boskiego pełną skuteczność resocjalizacyjną osiągnąć może jedynie poprzez holistyczne, w tym religijne wsparcie. Obecność w więzieniu związków religijnych gwarantuje nie tylko religijną poprawę skazanych, ale i wykonywanie samej kary pozbawienia wolności w warunkach poszanowania godności ludzkiej więźniów. Kierując się tymi względami, władze francuskiej administracji penitencjarnej przyjęły zasadę wolności religijnej więźniów, uwzględniając zarówno wielowyznaniowość samych osadzonych oraz postawy braku lub poszukiwania wiary w więzieniu. Duszpasterstwo więzienne znalazło swoje miejsce w systemie penitencjarnym również z powodu konieczności uzupełnienia niedomagań na innych płaszczyznach pracy z osadzonymi. Efekty działalności edukacyjnej, sportowej, kulturalnej i oświatowej są tak samo trudne do oszacowania, jak skutek religijnej poprawy więźniów. Jednak wartości religijne, co jest istotne, swój efekt przynoszą zazwyczaj w dłuższej perspektywie, również po opuszczeniu

więziennych murów. Niezależnie od efektów współczesnej myśli penitencjarnej we Francji uzasadnienia wymaga tło historyczne związane ze sposobem traktowania sprawców czynów przestępczych.

Francuski system penitencjarny swój obecny kształt zawdzięcza planowej konsekwentnej modyfikacji rozwiązań karno-wykonalnych na przestrzeni ostatnich stuleci. Już w 1791 r. kodeks kryminalny Francji przyjął fundamentalną dziś zasadę poprawczej funkcji wykonywania kary pozbawienia wolności. Uznano, że więzienie to nie tylko miejsce odbywania kary, ale i poprawy skazanego poprzez pracę i nauczanie. W 1810 r. kodeks kryminalny Napoleona uznał uwięzienie za podstawową formę ukarania sprawcy. W celu wzmocnienia zasady praworządności i legalności wykonywania kar izolacyjnych w 1911 r. więziennictwo francuskie zostało częścią ministerstwa sprawiedliwości (wcześniej tj. od roku 1795 podlegało ministerstwu spraw wewnętrznych). Kolejnym punktem zwrotnym w historii nowożytnego francuskiego więziennictwa stała się jego reforma, zwana „reformą 14 punktów”. Najbardziej istotne w niej to wskazanie pracy jako jednoczesnego obowiązku i uprawnienia więźniów oraz traktowanie jej w kategoriach reintegracji społecznej. Alternatywną formą do kary pozbawienia wolności zostały od 1959 r. centra probacyjne, zaś w 1975 r. utworzono centra wykonywania kar alternatywnych. W 1981 r. zniesiono karę śmierci, traktując ją jako karę hańbiącą i niedopuszczalną z przyczyn ogólnoludzkich. Reformowanie francuskiej służby więziennej rozpoczęte w 1983 r. kontynuowane było w roku 1987, kiedy to wprowadzono możliwość zarządzania więzieniem przez partnerstwo publiczno-prywatne. Od 1984 r. prowadzone są prace związane z reformą systemu opieki medycznej w więzieniach, a w 1999 r. utworzono Służbę Rehabilitacji i Probacji (SPIP). Ważnym dla wzrostu substancji materialnej więziennictwa francuskiego było przyjęcie przez rząd w roku 2002 programu budowy 13.200 miejsc zakwaterowania dla osadzonych. W roku 2004 nastąpiły kolejne zmiany w polityce karnej państwa na rzecz szerszego wykorzystania środków alternatywnych i probacyjnych.

1.2. ORGANIZACJA ADMINISTRACJI PENITENCJARNEJ

Struktura organizacyjna francuskiego systemu penitencjarnego przypomina nieco unormowania polskie. Dyrektor generalny francuskiej służby penitencjarnej strukturalnie zależny jest od ministerstwa sprawiedliwości. Dyrektorowi generalnemu podlega bezpośrednio szkoła kształcąca personel więzienny – Narodowa Szkoła Administracji Penitencjarnej (ENAP) w Agen¹. Szczeblem pośrednim są dyrekcje regionalne, których zadania sprowadzają się do organizacji, koordynacji i kontroli jednostek umiejscowionych w danym regionie². Jednostki podstawowe więziennictwa to 188 więzień i 103 centra rehabilitacji i probacji³. W więzieniach i pod dozorem przebywa około 50 tysięcy więźniów (głównie obcokrajowcy pochodzenia arabskiego), z którymi pracuje 25. tysięczna kadra penitencjarna, zarówno mundurowa, jak i cywilna.

1.3. ODRĘBNE TRAKTOWANIE MŁODOCIANYCH I KOBIEC

Ważnym zagadnieniem o charakterze penitencjarnym pozostaje kwestia odrębnego traktowania młodocianych oraz kobiet. Francuzi jako punkt graniczny dla kategorii młodocianych przyjęli 18 rok życia i utworzyli w ministerstwie specjalny wydział do spraw młodocianych, któremu podlegają centra dla młodocianych. Obecnie funkcjo-

---

¹ W listopadzie 2000 r. miało miejsce uroczyste otwarcie nowej szkoły w Agen z udziałem przedstawicieli więziennictwa z innych krajów, w skład delegacji polskiej wchodził m.in. autor. Szkoła w zasadzie przeznaczona jest dla przyszłych dyrektorów i kadry kierowniczej, a słuchacze zdobywają w niej wiedzę prawniczą, penitencjarną i z zakresu zarządzania. W nowoczesnym kompleksie akademików i sal wykładowych w 2005 r. stworzono dla celów dydaktycznych pomieszczenie więzienne, a zajęcia praktyczne prowadzone są między innymi z wykorzystaniem wykrywaczy metali i ręcznych detektorów promieni laserowych.

² Siedziby regionalnych władz więziennych znajdują się w następujących miastach: Bordeaux, Dijon, Lille, Lyon, Marsylia, Paryż, Rennes, Strasbourg, Tuluza.

³ We Francji znajduje się największe czynne więzienie w Europie – Fleury – Mérogis. Według stanu na 1 stycznia 1999 r. przebywało tam 4 000 osadzonych. Natomiast w 1995 r. w jednym ze starych, nieczynnych już więzień w Fontainbleau utworzono Narodowe Muzeum Więzienne.

nuje 7 takich centrów, planowane jest utworzenie kolejnych. W centrach pracuje ponad 120 nauczycieli i więźniaków, którzy przygotowują dla osadzonych indywidualne programy wychowawcze. Młodociani podlegają obowiązkowemu nauczaniu, zajęciom o charakterze kulturalno-oświatowym i sportowym.

We Francji uznano powszechnie zresztą stosowaną zasadę odrębnego traktowania kobiet i osobnego ich osadzania. Zezwolono na posiadanie w celi własnych akcesoriów oraz na indywidualny wystrój celi. Kobiety ciężarne podlegają obowiązkowemu monitoringowi medycznemu, a poród odbywa się w publicznym szpitalu. Skazane – matki mogą przebywać ze swoimi dziećmi w warunkach więzienia do ukończenia przez dzieci 18 miesiąca życia, a potem podejmowane są decyzje sądowe co do opieki nad dziećmi przez inne osoby lub instytucje.

1.4. OPIEKA MEDYCZNA

Istotną kwestią penitencjarną pozostaje system opieki zdrowotnej nad osobami pozbawionymi wolności. W styczniu 1994 r. wskazano szpitale miejskie właściwe do sprawowania opieki nad osadzonymi. Wyznaczono też centra psychiatryczne o zasięgu regionalnym. Ustawa z 9 września 2002 r. zobowiązała ponadto publiczną służbę zdrowia do wyodrębnienia w publicznych szpitalach oddziałów (sal) chirurgicznych i internistycznych przeznaczonych dla więźniów. Wzajemne rozliczanie kosztów pobytu więźniów w szpitalu odbywa się pomiędzy resortami sprawiedliwości i zdrowia.

1.5. PROBACJA

Funkcjonujące poza systemem izolacyjnym centra adaptacyjne do warunków wolnościowych opierają się na programie PSE i PSEM. Pierwszy sprowadza się do tego, że skazany może przebywać w domu i tam pracować, ale musi korzystać z założonych na nadgarstku ręki lub kostce nogi obrączek (przypominających wyglądem duży naręczny zegarek) śledzących jego zachowanie. W 2005 r. system PSE do-

tyczył około 1000 osób. W lipcu 2006 r. w 2 regionalnych centrach adaptacyjnych wprowadzono eksperymentalnie system PSEM polegający na wykorzystaniu monitoringu satelitarnego, jednak wyniki jego skuteczności nie są jeszcze znane.

1.6. ZAGADNIENIA INFRASTRUKTURY

Niedoinwestowane przez lata więziennictwo francuskie znalazło sposób na poprawę swojej kondycji poprzez przyjęcie w 2002 r. programu budowy 13 200 miejsc dla osadzonych (8000 w więzieniach zamkniętych i 5200 w centrach reintegracji, w tym 420 dla młodocianych). Wykorzystano wówczas możliwości partnerstwa publiczno-prywatnego. Zasada ta polega na tym, że państwo może powierzyć osobie lub grupie osób prawa publicznego bądź prywatnego zadanie polegające na opracowaniu projektu, budowie i zagospodarowaniu zakładu penitencjarnego. Zastrzeżono jednak w ramach tzw. regaliów narodowych, że dyrekcja, administracja osadzonych i ich nadzór muszą być przypisane władzy państwowej, a nie prywatnej⁴. W systemie mieszanym tzw. operator zewnętrzny zajmuje się logistyką więzienną, a więc zaopatrzeniem, utrzymaniem czystości, prowadzeniem kantyny, pracą więźniów, transportem, prowadzeniem czynności administracyjnych, zapewnieniem opieki medycznej osadzonym i ich szkoleniem. W rękach urzędników państwowych pozostają kwestie bezpieczeństwa i oddziaływań penitencjarnych. Aktualnie w systemie mieszanym funkcjonuje we Francji 27 na 186 więzień, w roku 2008 ma być ich 31. Występują jednak mankamenty związane z cenami produktów oferowanych w kantynie i wyższymi kosztami pracy skazanych. Polepszyła się natomiast zdecydowanie jakość świadczonych usług medycznych⁵.

⁴ Ustawa nr 87-432 z 22 czerwca 1987 r. o publicznej służbie więziennej (Dziennik Urzędowy z 23 czerwca 1987 roku, s. 6675).

⁵ J.L. Perol, *Zakłady penitencjarne zarządzane w systemie mieszanym*, Materiały Ministerstwa Sprawiedliwości Francji, Paryż 2000.

Więziennictwo francuskie, rozbudowując swoje zasoby lokalowe, rozpisało w 1999 r. konkurs na projekt i budowę 3 nowych zakładów karnych. Projektując nowe więzienia, uwzględniono elementy bezpieczeństwa, przestrzeni i światła, właściwej kolorystyki i wizualizacji przestrzennej. Autorzy projektów, wśród nich Guy Autran założenia projektu architektonicznego zsynchronizowali z minimalizacją niepożądanych efektów pobytu osadzonych w środowisku więziennym. Zaprojektowane i wykonane w ten sposób więzienie z samego założenia pełnić już musi funkcję resocjalizacyjną.

1.7. ODDZIAŁYWANIE PENITENCJARNE

We francuskim modelu penitencjarnym oddziaływanie na skazanych prowadzone jest poprzez pracę, naukę, kulturę, sport, kontakty ze społeczeństwem i religię.

Praca od zawsze traktowana jako istotny element resocjalizacyjny, w aktualnie obowiązującym kodeksie procedury karnej została zapisana w artykułach 720-720-1AA⁶. Francuscy więźniowie najczęściej pracują na indywidualnych stanowiskach pracy na podstawie umów z prywatnymi przedsiębiorcami albo na rzecz funkcjonowania więzienia (praca w kuchni, pralni, warsztatach, sprzątanie). Część pieniędzy uzyskanych z tytułu zatrudnienia przeznaczona jest na rzecz ofiar przestępstwa (jako forma rekompensaty), a część na rzecz funduszu, którym więzień będzie mógł dysponować po wyjściu na wolność.

Sporo trudności wynika z faktu, że około 15% francuskich osadzonych to analfabeci, co z kolei jest konsekwencją obcego pochodzenia więźniów⁷. Mając świadomość istotności problemu w skali makro, ministerstwo sprawiedliwości podpisało w 1995 r. umowę z ministerstwem edukacji w zakresie sposobu kształcenia osób przebywających w więzieniach. Nową umowę w tej sprawie sygnowano 29 marca 2002 r., na podstawie której absolwenci szkół więziennych

---

⁶ Kodeks procedury karnej – Dekret nr 72 – 852 z 12 września 1972 roku.

⁷ W roku szkolnym 1998/99 651 analfabetów – więźniów poddano kształceniu na poziomie podstawowym.

otrzymują dyplomy „niewięzienne”. Szkolnictwo więzienne jest częścią systemu narodowej oświaty francuskiej i przedstawia się więzniom identycznie jak na wolności, ofertę edukacyjną. Wielu więźniów kończy szkoły I stopnia (elementarne) bądź kształci się w celu zdobycia zawodu, najczęściej w systemie kursowym. Najbardziej pożądane wśród więźniów zawody to praca w usługach i budownictwo.

Ministerstwo sprawiedliwości, podobnie jak w zakresie kształcenia tak w kwestiach kultury, podpisało w 1986 i 1990 r. porozumienia z ministerstwem kultury w zakresie dostępności osadzonych do placówek kulturalnych znajdujących się poza więzieniem. Umożliwiono tym samym korzystanie więźniom z obecności na wystawach i występach artystycznych, spotkaniach autorskich, projekcjach filmowych, koncertach, a także naukę tańca i śpiewu. W więzieniach funkcjonują dobrze zaopatrzone biblioteki i punkty biblioteczne, będące filiami placówek miejskich⁸.

W związku z tym, że większość francuskich więźniów to przestępcy młodociani, administracja penitencjarna reprezentowana przez ministra sprawiedliwości podpisała kolejne już porozumienie, tym razem z ministerstwem młodzieży i sportu w celu stworzenia właściwych warunków aktywności ruchowej, sportowej i rekreacyjnej prowadzonej z udziałem więźniów. Proponuje się zwiększenie z 4 do 20 godzin tygodniowo czasu przeznaczanego na zajęcia sportowe więźniów młodocianych oraz z 4 do 6 godzin wobec osadzonych dorosłych. Do francuskich więzień przychodzą opłacani przez władze municypalne trenerzy i rehabilitanci, a w 2004 r. podpisano stosowne porozumienie między ministerstwem sprawiedliwości a przedstawicielami 14 federacji sportowych w sprawie promocji i rozwoju sportu w więzieniach. Na podstawie tej umowy federacje sportowe świadczyć mają więzienictwu pomoc w zakresie przygotowania programów trenersko-sportowych, prowadzenia treningów i zajęć o charakterze rekreacyjnym, a także wyposażyć więzienia w odpowiedni sprzęt⁹.

⁸ 60% więzień korzysta z miejskich lub departamentalnych bibliotek publicznych. W 139 więzieniach znajdują się sale widowiskowe oraz inne miejsca o podobnym przeznaczeniu, a w 93 – zainstalowano wewnętrzną telewizję.

⁹ Według stanu na 1 maja 2000 r. działania sportowe w więzieniach nadzorowane były przez 105 czasowo zatrudnionych asystentów, 216 funkcjonariuszy zajmujących

W każdej instytucji więziennej funkcjonują także stowarzyszenia zaakceptowane przez ministra sprawiedliwości, których celem jest wspieranie działalności wychowawczej wobec osadzonych. Ponadto z więziennictwem ściśle powiązane są następujące stowarzyszenia o charakterze narodowym, niepozostające jednak w bezpośrednim związku z działalnością wychowawczą: ANVP (Narodowe Stowarzyszenie Wizytatorów), AUXILIA (kursy korespondencyjne), CIP (więzienny klub komputerowy), Courier de Bovet (klub pisarski dla więźniów), FARAPEJ (Federacyjne Stowarzyszenie Więzień i Wymiaru Sprawiedliwości), FNARS (Federacyjne Stowarzyszenie Społecznej Adaptacji), GENEPI (Narodowa Grupa Studencka Edukacji Więźniów), Armia Zbawienia, Pomoc Katolicka, SPF (Pomoc Francuskich Ludzi).

Ponadto współpraca ze społeczeństwem odbywa się w ramach lokalnych porozumień w zakresie opieki zdrowotnej, zatrudnienia i szkoleń¹⁰.

2. FRANCUSKIE DUSZPASTERSTWO WIĘZIENNE

Oddziaływanie religijne wobec osób pozbawionych wolności jest jednym z elementarnych sposobów prowadzenia efektywnej pracy wychowawczej. Trudności związane z duszpasterstwem więziennym we Francji dotyczą głównie laicyzacji tego postindustrialnego społeczeństwa oraz różnorodności kulturowej, w tym wyznaniowej, mocarstwa o kolonialnej przeszłości. Ułożenie właściwych relacji religijnych w więzieniu możliwe jest jedynie dzięki wprowadzeniu doń duchownych wielu wyznań na zasadzie równouprawnienia i bez-

---

się sprawami sportowymi i jeden zajmujący się edukacją fizyczną, a także instruktorzy sportowi skierowani przez instytucje pozawięzienne (15 wolontariuszy i 50 funkcjonariuszy pracujących w pełnym lub niepełnym wymiarze czasu pracy jako instruktorzy). W 186 instytucjach więziennych znajduje się 96 boisk, 67 terenów do ćwiczeń, 33 sale gimnastyczne i 120 pomieszczeń przeznaczonych do celów sportowych.

¹⁰ Dane statystyczne przedstawione w tej części artykułu zaczerpnąłem z publikacji *Administration pénitentiaire en France*, Paryż 2007.

względny zakaz prozelityzmu, czego bezwzględną świadomość mają władze administracji penitencjarnej.

2.1. ZAGADNIENIA ETATOWE I UPOSAŻENIOWE

Zajęcia religijne we francuskich więzieniach w maju 2000 r. prowadziło 635 duchownych, w tym 294 opłacanych przez więziennictwo (45 na pełnym etacie i 249 na etatach cząstkowych) i 190 kapelanów pomocniczych. Ze względu na wyznanie proporcje te rozkładały się następująco: 458 katolików (172 na etacie), 240 protestantów (70 na etacie), 72 rabinów (31 na etacie), 44 mułłów muzułmańskich (20 na etacie), 3 księżę ortodoksyjnych (1 na etacie) i 2 buddystów. W kwietniu 2005 r. personel kapelański we francuskich więzieniach liczył już 926 duchownych, tj. 505 katolików, 284 protestantów, 66 muzułmanów i 54 religii mojżeszowej.

Duchowni zatrudnieni na etatach więziennych otrzymują stosowne wynagrodzenie pobierane z budżetu więziennictwa na podstawie właściwych przepisów wewnętrznych¹¹. Duszpasterze zatrudnieni na pełnym etacie uzyskują roczny dochód w następującej wysokości: kapelani narodowi – 12 572 EURO, kapelani regionalni – 11 605 EURO, inni kapelani – 9671 EURO. Kapelanom regionalnym zatrudnionym na pół etatu i mniej przyznano roczny budżet w wysokości: pracującym przez 25 tygodni w roku – 6386 EURO, pracującym przez 15 tygodni w roku – 3845 EURO, pracującym przez 10 tygodni w roku – 2609 EURO. Inni kapelani pracujący w wymiarze połowy i mniej etatu mogą uzyskać maksymalne zarobki w roku: pracujący przez 25 tygodni w roku – 5322 EURO, pracujący przez 15 tygodni w roku – 3204 EURO i pracujący przez 10 tygodni w roku – 2175 EURO. Organiści zaś niezależnie od miejsca wykonywania obowiązków mogą zarobić co najwyżej 858 EURO w skali roku.

---

¹¹ Postanowienie z 8 grudnia 2005 r. w sprawie wynagrodzenia dla kapelanów w jednostkach penitencjarnych, „Dziennik Urzędowy” nr 88 z 11 grudnia 2005 r.

2.2. KRYTERIA NABORU NA STANOWISKA KAPELAŃSKIE

Francuskie przepisy dosyć rygorystycznie określają kryteria dotyczące osób, które mogą pełnić posługę kapelańską w więzieniu. Przede wszystkim powinna to być osoba respektująca zakaz nielegalnych kontaktów i mieć świadomość czasowości swojej posługi. Ponadto cechować ją musi wierność zasadom swojej religii oraz aktywne uczestnictwo w życiu swojego Kościoła. Ponadto odznaczać się powinna umiejętnością pracy w zespole i otwartością na inne religie. Pożądaną cechą jest zrównoważona osobowość oraz wiek fizyczny nieprzekraczający 65 lat. Zatrudnienie możliwe jest dopiero po uzyskaniu akceptacji kandydata na stanowisko kapelańskie przez ministrów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości, więziennej centrali, władz szczebla wojewódzkiego (regionalnego), a w ostatniej kolejności przełożonego duchownego (najczęściej biskupa). Dopiero wówczas możliwe jest rozpoczęcie trwającego od 2 do 6 miesięcy stażu więziennego, po którego zakończeniu może nastąpić zatrudnienie kapelana. Uprawnienie kapelana do pracy w więzieniu nosi często nazwę mandatu, który może być przedłużany pięciokrotnie, z tym że długość każdorazowego „mandatu” może trwać jedynie 2 lata. Stąd też trudno wśród kapelanów więziennych znaleźć osoby posiadające dłuższy niż 10-letni staż.

Ustawodawstwo karno-wykonawcze Francji już w 1905 r. uznało za konieczne umiejscowienie kapelana w więzieniu i jego misję sprowadziło do głoszenia Słowa Bożego, samej obecności Kościoła w życiu więźniów oraz zapewnienia osadzonych o trosce Kościoła o ich los. Obecne przepisy więzienne zobowiązały kapelanów do respektowania porządków wewnętrznych (kapelan traktowany jest jako osoba z zewnątrz, chociażby była zatrudniona na etacie), poszanowania osób skazanych, a zwłaszcza ich przekonań religijnych bądź braku takich przekonań. Ponadto przyjęto niepisaną zasadę niedokonywania oceny postępowania skazanych przez duszpasterzy, pozostawiając to administracji penitencjarnej. Umożliwiono natomiast kapelanom kontakty z rodzinami osadzonych w celu wzmocnienia bądź odbudowy właściwych relacji na płaszczyźnie emocjonalnej.

2.3. PODSTAWY PRAWNE PRACY KAPELAŃSKIEJ

Kodeks procedur karnych zagadnieniom duszpasterskim poświęca artykuły od 432 do 439. Z analizy ustawowych zapisów wynika, że:

– każdy osadzony ma prawo do praktyk wynikających z jego przekonań religijnych, moralnych i duchowych. W związku z tym może uczestniczyć w praktykach lub spotkaniach organizowanych przez osoby upoważnione do tego,

– posługi religijne zapewniają w zależności od wyznania kapelani wyznaczeni przez dyrektora regionalnego, który zasięga opinii odpowiedniej władzy kościelnej, a następnie opinii władz regionalnych. W zależności od liczby osadzonych danego wyznania poświęcają im odpowiednią ilość czasu,

– zadanie kapelanów sprowadza się do odprawiania mszy świętych, sprawowania sakramentów i zapewnienia osadzonym opieki duchowej. Podstawowym zadaniem kapelanów jest troska duchowa i moralna związana z posługą i przestrzeganie wewnętrznego regulaminu więziennego,

– kapelanów mogą wspomagać w posłudze delegowani wolontariusze religijni zaakceptowani przez dyrektora regionalnego po zasięgnięciu opinii wojewody i stosownej władzy religijnej na okres 2 lat, z możliwością odnowienia na kolejne lata. Wolontariacka działalność sprowadza się do organizacji rekolekcji, modlitwy i nauki o Bogu. Wolontariusze nie mogą natomiast odbywać indywidualnych spotkań z osadzonymi,

– kapelani ustalają w porozumieniu z dyrektorem jednostki penitencjarnej dni i godziny nabożeństw (spotkań) zgodnie z kalendarzem kościelnym. Jedynie personel więzienny i osadzeni mogą uczestniczyć w nabożeństwie. Na prośbę kapelana nabożeństwa mogą być odprawiane przez inne wskazane przez niego osoby za zgodą dyrektora jednostki penitencjarnej,

– po przybyciu do więzienia każdy osadzony jest uprzedzony o uprawnieniu do korzystania z wizyt przedstawiciela swojej wiary i uczestniczenia w nabożeństwach religijnych. Nazwisko osadzonego nowoprzybyłego, który zadeklarował chęć odbywania praktyk religijnych przekazywane jest kapelanowi w momencie jego pierwszej

wizyty w jednostce po przyjęciu osadzonego. Podobnie dzieje się w przypadku osadzonych, którzy podjęli taką decyzję w trakcie odbywania kary,

- kapelani z danej jednostki penitencjarnej mogą się spotykać indywidualnie z osadzonymi tak często, jak uznają to za stosowne,

- fakt ukarania dyscyplinarnego nie pozbawia możliwości uczestniczenia osadzonemu w nabożeństwach,

- w spotkaniach o charakterze religijnym nie może uczestniczyć strażnik, odbywają się one w rozmównicy albo w pokoju wychowawcy lub celi osadzonego, a jeśli osadzony znajduje się w celi izolacyjnej to w specjalnym pomieszczeniu,

- kapelani mogą spotykać się z osadzonymi podczas wykonywania przez nich pracy, a jeśli jest to praca zespołowa – takie spotkanie jest możliwe wtedy, gdy nie zakłóca to pracy zespołowej,

- osadzeni mogą korespondować swobodnie z kapelanami bez cenzury więziennej,

- więźniowie mają prawo otrzymywać i przechowywać jako własne przedmioty kultu religijnego oraz książki o takim charakterze.

2.4. RELIGIJOŚĆ FRANCUSKICH OSADZONYCH

Spółeczeństwo francuskie przeżywa obecnie czas trudnej dechrystianizacji i szukania swoich prawdziwych korzeni. Francja, określana mianem „pierwszej córki Kościoła”, odchodzi od tradycji kulturowej, na podstawie której przez wieki budowano wielkość tego państwa i narodu. Więźniowie, w przeważającej większości osoby spoza kręgów chrześcijańskich, w niczym nie różnią się od wolnej części tego wielonarodowego i wielokulturowego społeczeństwa. Ks. Yves Aubry, więzienny kapelan wersalskiego zakładu stawia następującą hipotezę: „We Francji więźniowie w większości nie są nawet ochrzczeni, dlatego początkowo regularna katecheza jest bezcelowa. Niewierzącym należy głosić, że Jezus jest żywy, że ich kocha, chce ich uzdrowić i daje pokój. Dopiero gdy Bóg rozmiękczy serca, można przystąpić do spotkań pogłębiających wiarę, do spotkań przy-

gotowujących do chrztu. Moje doświadczenia potwierdzają te zasady pracy”¹².

Spore trudności w duszpasterstwie więziennym sprawia bardzo płytka religijność młodych, zdemoralizowanych sprawców najpoważniejszych przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Jednak rozwój ich życia religijnego możliwy jest poprzez wykorzystanie nietypowych metod resocjalizacyjnych stosowanych przez doświadczonych duszpasterzy, tak jak to się dzieje w przypadku księdza Guy Gilberta, prowadzącego wraz z osadzonymi młodocianymi farmę hodowlaną¹³.

2.5. PRAKTYKA DUSZPASTERSKA W WIĘZIENIACH REGIONU MARSYLSKIEGO

W czerwcu 2007 r. miałem sposobność spotkania z przedstawicielami duszpasterstwa więziennego Kościoła rzymskokatolickiego ks. Pierre Richardem i świeckim wolontariuszem Jeanem Tastu. Obaj pełnią posługę duszpasterską w rejonie Marsylii. Podzielili się własnymi doświadczeniami z pracy w kilku więzieniach o różnym przeznaczeniu.

Francuskie przepisy umożliwiają zatrudnienie na etatach kapelańskich osoby świeckie. Zarówno duchowni, jak i świeccy traktowani są na równi jako kapelani więzienni, a w regionie marsylskim obejmującym Prowansję, Lazurowe Wybrzeże i Alpy szefem regionalnej rady duszpasterskiej jest osoba świecka¹⁴. Administracja penitencjarna na szczeblu centralnym i regionalnym utworzyła takie właśnie rady, których zadaniem jest koordynacja przedsięwzięć duszpasterskich na danym terenie. Podobne rady mają powstać w podstawowych jednostkach więziennych i obejmować zadania duszpasterskie realizowane w nich samych.

---

¹² *Wspólnota religijna a duszpasterstwo w zakładach penitencjarnych*, „Materiały Seminaryjne” 1989, nr 1, s. 16.

¹³ H. Reczek *Z życia religijnego*, „Forum Penitencjarne” 2005, nr 9, s. 5.

¹⁴ Szefem rady jest Jean Tastu, a jego zastępcą ks. Pierre Richard.

Praca kapelańska w marsylskich więzieniach polega przede wszystkim na sprawowaniu mszy świętej (raz w tygodniu) oraz spotkaniach grupowych i indywidualnych. Czasami w liturgii uczestniczy personel więzienny. Życie sakramentalne więźniów ogranicza się w zasadzie do uczestnictwa w Eucharystii, a wyjątkowo do spowiedzi. Ks. Richard nie udzielał w warunkach więziennych sakramentu chrztu, bo jak tłumaczył, przygotowanie do chrztu odbywa się z zasady w parafii i trwa około 2 lat. Podobnie rzecz się ma z innymi sakramentami, tj. z bierzmowaniem i małżeństwem. Wielu osadzonych deklarujących chęć spowiedzi po przystąpieniu do konfesjonału odstępuje od wyznania grzechów, a spotkanie z księdzem traktuje jako rozmowę indywidualną bez skutków sakramentalnych. Marsylski duszpasterz z wyrozumiałością traktuje takie postawy, kładąc akcent na dojrzałość i pełną gotowość sakramentalną.

Spotkania indywidualne kapelana – duchownego mają charakter przede wszystkim wsparcia i rady dotyczącej sytuacji osobistej, rodzinnej i prawnej osadzonego. Kazania ks. Richarda, adresowane specjalnie do więźniów, dotyczą głównie istoty człowieczeństwa, synostwa Bożego, a najczęściej używanym motywem homiletycznym jest przypowieść o jawnogrzeszniczy. W swoich kazaniach odnosi się również często do słów Jana Pawła II adresowanych do więźniów: „Jesteście skazani, ale nie potępieni”. Kontakt osadzonych z duchownym odbywa się poprzez wrzucenie prośby o spotkanie do specjalnie zamontowanych w oddziałach mieszkalnych skrzynek.

Pomoc etatowych osób świeckich (w przypadku Marsylii dotyczy J. Tastu) sprowadza się głównie do katechez, w ramach których podejmowane są rozważania treści ewangelicznych oraz rozmowy dotyczące spraw duchowych. Wspierają ich także wolontariusze z miejscowych parafii, przeważnie osoby starsze. Jean Tastu wyraził przekonanie o konieczności wsparcia ze strony młodych wolontariuszy zwłaszcza w stosunku do młodocianych przestępców¹⁵. Do więzień przychodzą także klerycy, siostry zakonne oraz grupy muzyczne.

---

¹⁵ W opinii P. Richarda i J. Tastu Francja znalazła się na skraju religijnej przepaści. Alarmistyczny ton ich wypowiedzi wynika stąd, że w ostatnich latach lawinowo spadła liczba powołań kapłańskich (ostatnio zamknięto z tego powodu m.in. semina-

Duchowni katoliccy odwiedzają więźniów w strojach cywilnych, a szaty duchowne przywdziewają wówczas, gdy sprawują sakramenty. Do niedawna korzystająca z habitu siostra zakonna musiała przywdziać strój świecki po protestach muzułmańskiej części więźniów, którzy w tym zakresie uzyskali akceptację władz więziennych zakładu Bauets w Marsylii. Stosunki religijne w marsylskich i nie tylko więzieniach z uwagi na wielowyznaniowość więźniów są bardzo trudne do ułożenia. Wśród osadzonych dominują islamiści, katolicy, wyznawcy religii mojżeszowej, protestanci i prawosławni i ich duchowni przychodzą z posługą duszpasterską. Najwięcej trudności na tle religijnym pojawia się wśród muzułmanów, a zwłaszcza ich przywódców religijnych w więzieniu na tle nie zawsze uzasadnionych roszczeń. Pretensje dotyczą głównie religijnego wyżywienia i równouprawnienia muzułmanów z innymi religiami. Spora grupa więźniów deklaruje się jako osoby niewierzące albo nieakceptujące żadnej z form kultu religijnego sprawowanego przez współwięźniów, co nie pomaga w budowaniu właściwych stosunków religijnych w więzieniu.

Kapelani przychodzący do więzienia wyposażeni są w specjalne karty tożsamości wydane przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Biskupi są zainteresowani na bieżąco posługą duszpasterską w więzieniu, ale swoje wizyty ograniczają do Świąt Wielkanocy i Bożego Narodzenia. Sami duchowni nie są kształceni w seminariach duchownych pod kątem duszpasterstwa więziennego i tylko swoim doświadczeniem życiowym dzielą się z więźniami. Na szczeblu centralnym odbywają się doroczne szkolenia kapelańskie, a w Paryżu wydawany jest kwartalnik „List do Kapelanów”. Ponadto kapelani francuscy byli inicjatorami akcji „Le Courier” (Posłaniec), polegającej na korespondencji między więźniami i ludźmi wolnymi. Ponadto zainicjowali akcję „Cotis de Noel” (paczki świąteczne), polegającą na wysyłaniu paczek od więźniów do ich bliskich, głównie dzieci.

Większość starych więzień marsylskich wyposażona jest w kaplice, natomiast nowo budowane zakłady są wyposażane jedynie w pomieszczenia przeznaczone do praktyk religijnych¹⁶. W więziennych

---

rium duchowne w Marsylii i Avignon), a zaniechanie przez wielu Francuzów praktyk religijnych i brak księży doprowadziło do łączenia wielu parafii w jedną.

bibliotekach znajdują się pozycje religijne, w tym również przeznaczone dla duszpasterzy. Brak jest jednak specjalnych podręcznych bibliotek, którymi dysponować mogliby kapelani.

Duszpasterze więzienni według zgodnej opinii marsylskich kapelanów mają najwyższe zaufanie wśród osadzonych. Wśród trudności występujących w ich pracy oprócz sporów na tle konfesyjnym, o których była mowa wcześniej, problemy duszpasterskie pojawiają się w pracy z osobami o zaburzonej osobowości, sprawcami młodocianymi, alkoholikami oraz przestępcami seksualnymi. Kapelani prowadzą wówczas poza statutową działalnością rozmowy duszpasterskie o charakterze terapeutycznym i w ramach poradnictwa pastoralnego.

Osoby praktykujące religijnie nie są traktowane przez personel więzienny w sposób uprzywilejowany. Proboszczowie parafii, na których terenie znajdują się więzienia, nie uważają osadzonych za członków wspólnot parafialnych, gdyż ci w więzieniu przebywają z reguły krótko. Przyjęto zasadę nieudzielania pomocy materialnej więźniom ze strony kapelanów (chyba że dotyczy to zakupu papierosów czy znaczków pocztowych), natomiast możliwa jest pomoc kapelańska osadzonym opuszczającym więzienia.

ZAKOŃCZENIE

Francuskie rozwiązania penitencjarne w zakresie posług religijnych w niczym nie odbiegają od praktyki stosowanej w innych wysoce zsekularyzowanych krajach zachodnioeuropejskich. Podobnie relacje na tle religijnym we francuskich więzieniach w niczym nie odbiegają od cech właściwych dla świata pozawięziennego. To, co wyróżnia realia francuskie, to sformalizowane zasady naboru i uposażenia kapelanów więziennych, aktywność (czasami destrukcyjność) wspólnot muzułmańskich, niewielkie zaangażowanie sakramentalne więźniów, często obojętność religijna osadzonych. To, co

---

¹⁶ W starych francuskich więzieniach kaplice były budowane w ten sposób, że więźniowie widzieli tylko celebransa i ołtarz, natomiast sami oddzieleni od siebie boksami nie mieli ze sobą kontaktu.

wspólne dla Francji i innych europejskich ustawodawstw penitencjarnych, związane jest z zaangażowaniem kapelanów więziennych na rzecz sprawców młodocianych, osób uzależnionych oraz oczekujących po wyjściu wsparcia charytatywnego. Niezależnie od tego doświadczenia francuskie duszpasterstwo penitencjarne ewoluować winno w kierunku zmiany postaw więźniów i uznania ich słabości oraz potrzeby korekcji postaw, również moralnych i religijnych. Jednak efektywna praca duszpasterska dokonywana w sferze świadomości więźniów możliwa jest jedynie przy odpowiednim zabezpieczeniu kadrowym i zrozumieniu ze strony personelu więziennego. Nie służy temu ani laicyzacja życia społecznego we Francji, ani wręcz obojętne podejście do spraw wiary zarówno w środowisku wolnościowym, jak i w więzieniu. Właściwy odbiór zasad wiary w więzieniu wymaga działań o charakterze powszechnej edukacji całego francuskiego społeczeństwa niezależnie od przekonań. Dopiero wtedy duszpasterstwo resocjalizujące znajdzie należne mu miejsce w całym mikro i makrospołecznym zrozumieniu istoty religii i więzienia.

THE PLACE OF PRISON CHAPLAINCY
IN THE FRENCH PENITENTIARY SYSTEM

Summary

The article consists of two parts. The first part concerns some theoretical issues pertaining to French prison chaplaincy, whereas the second describes the practice followed in the Marseille region. In the introduction the author delineates the issue of pastoral work in the French penitentiary system from a historical perspective and presents the evolution of the relevant regulations. Then the author discusses the organization of the French penitentiary institution, which supervises not only the execution of isolation penalties, but also probationary means undertaken at liberty. Subsequently, the individual treatment of the part of the prisoner population is indicated (including women and juveniles), and the questions of medical care and logistics concerning the external construction and management of prisons are discussed. Then the article describes the methods

of penitentiary treatment by means of work, education, culture, sport and interaction with the outside world.

The major part of the study is devoted to the issue of religious influence in penitentiary treatment. It concerns the issues of recruitment to prison chaplaincy, professional preparation for pastoral work and personal predisposition in that respect. The author quotes some figures concerning the number of chaplains employed, divided with respect to religion and salary. In addition, some information is provided about the peculiarity of pastoral care of the multi-confessional population of French prisoners and the participation of Catholics in the religious life of prison, including the sacramental life. The article also presents the author's personal reflection on the religiousness of contemporary French people.

The article concludes with a description of the religious life of prisoners from the Marseille region according to a Catholic priest and a lay volunteer, both of whom work in that region. Both point to the therapeutic rather than sacramental character of their activity, which follows from such expectations of prisoners towards their chaplains.